

methods, which contributed to the identification of opportunities for the implementation of V. O. Sukhomlynsky's pedagogical views in the modern multicultural education of children and youth. Multicultural education is based on the following pedagogical principles: education of human dignity and high moral qualities; education for the coexistence of various social groups of different races, religions, and ethnicities; education of tolerance and readiness for mutual cooperation. When we study the postulates underlying multiculturalism, we find that their vision has been proposed in the well-known works of Sukhomlynsky as early as the early twentieth century. We have analyzed the pedagogical views of the outstanding teacher Vasyl Oleksandrovykh Sukhomlynskyi, which are important and relevant for the modern multicultural education of children and youth. We believe that his pedagogical work is an inexhaustible source for the modern multicultural education of children and youth, since it reveals the principles that underlie the phenomenon under research. It should be noted that the teacher's works are humanistic, based on the child's personality, values, spiritual world, respect, humanism, tolerance, morality, patriotism, respect, and other virtues. In this context, V. Sukhomlynsky advises to educate the younger generation. We highly appreciate his guidance for teachers on how to educate children and young people who are now getting a new lease on life. We are convinced that the implementation of the multicultural ideas of the outstanding teacher in the practice of national educational institutions is a priority task nowadays.

Key words: education, humanistic education, children of preschool age, culture of interethnic communication, patriotism, multicultural education, student youth, tolerance, students.

УДК 37.018.54:78

Наталія Овчаренко

Криворізький державний педагогічний університет

ORCID ID 0000-0003-4874-1716

DOI 10.24139/2312-5993/2023.07/314-323

НАСТУПНІСТЬ ФОРМУВАННЯ СЦЕНІЧНО-ВИКОНАВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ І СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено аналізу теоретичних і методичних аспектів формування сценічно-виконавської культури юних музикантів (учнів дитячих музичних шкіл і студентів закладів вищої освіти музичного й музично-педагогічного напрямку) на різних ланках спеціальної мистецької освіти: в дитячих музичних школах, фахових музичних коледжах, інститутах та академіях культури і мистецтв тощо. Предметом розгляду стала вокальна й інструментальна підготовка учнів і студентів як органічне середовище та основний засіб формування їхньої сценічно-виконавської культури. Визначено методичні основи й особливості наступності формування сценічно-виконавської культури учнів і студентів у процесі навчання вокалу та гри на фортепіано. Застосовано методи аналізу й узагальнення наукових джерел, методичних видань, навчальної літератури та педагогічного досвіду фахівців тощо.

Ключові слова: заклади мистецької освіти; сценічно-виконавська культура; наступність формування; учні дитячих музичних шкіл; студенти музичних коледжів, інститутів і академій культури і мистецтв; майбутні вчителі музичного мистецтва; вокальна й інструментальна підготовка; навчання гри на фортепіано.

Постановка проблеми. Відповідно до чинних Законів України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», «Про вищу освіту» тощо, сучасну освітню політику спрямовано на збагачення інтелектуального, творчого, культурного потенціалу українського народу з метою забезпечення постійного сталого розвитку та європейського курсу нашої держави. Важливим чинником досягнення зазначеної мети є спрямованість освіти на всебічний розвиток особистості й формування в неї низки компетентностей, що забезпечують успішний розвиток і самореалізацію людини в житті.

Однією з ключових компетентностей визначено культурну, і саме вона є провідною для галузі загальної та професійної мистецької освіти всіх рівнів: від музичної школи – до інститутів і академій мистецького спрямування. Важливість формування ключової культурної компетентності дітей і молоді зумовлює актуальність теоретичних і практичних досліджень у галузі формування сценічно-виконавської культури юних музикантів, адже уміння презентації власних досягнень під час публічного виступу є надзвичайно важливим чинником успішної виконавської діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. У вітчизняній педагогіці дослідження культурних феноменів представлені працями щодо формування музичної й музично-естетичної культури особистості (І. Барвінок, О. Лобова, Л. Масол, Е. Печерська, О. Ростовський, О. Рудницька, Л. Хлебникова, Ю. Юцевич та ін.); вокальної культури та вокальної підготовки дітей та молоді (Л. Гавриленко, О. Єременко, Н. Овчаренко, А. Шевченко та ін.); інструментальної, зокрема фортепіанної, підготовки учнів і студентів (В. Булгакова, О. Ковальова, Н. Мозгальова, Г. Ніколаї, Г. Падалка, О. Реброва, В. Смородський, Т. Степаненко, О. Устименко-Косоріч, О. Цуранова та ін.) тощо.

Водночас, лише деякі дослідження стосуються безпосередньо формування певних аспектів виконавської, сценічної та сценічно-виконавської культури музикантів (Л. Гайдай, Ю. Єлисовенко, Г. Ткаченко, Н. Косінська та ін.). Зазвичай ці дослідження присвячено певній віковій категорії суб'єктів навчання у різнорівневих закладах освіти: учням дитячих музичних шкіл, студентам фахових коледжів, академій та інститутів культури і мистецтв тощо. Наприклад, питання вокальної підготовки майбутніх учителів музики розкрито в публікаціях Н. Кьон, О. Матвеєвої, Н. Овчаренко, О. Чеботаренко, (Ovcharenko, 2019).

Недостатня розробленість теоретичних і практичних питань забезпечення наступності формування виконавських якостей юних музикантів і визначила спрямованість нашої наукової розвідки.

Мета статті. В зазначеному ключі метою статті є аналіз теоретичних і методичних аспектів формування сценічно-виконавської культури учнів і студентів на різних ланках мистецької освіти: в дитячих музичних школах, фахових музичних коледжах, інститутах культури і мистецтв тощо.

Методи дослідження. Для реалізації зазначеної мети використано методи аналізу й узагальнення наукових джерел, методичних видань, навчальної літератури та педагогічного досвіду фахівців.

Виклад основного матеріалу. Феномени виконавської, сценічної, сценічно-виконавської культури музиканта є надзвичайно важливими в контексті існування та розвитку музичного мистецтва, адже музика реально «живе», існує та впливає на слухача лише завдяки виконавцю.

Проте, аналіз досліджень у галузі вокальної педагогіки та фортепіанного навчання показав, що на науковому рівні феномен сценічно-виконавської культури вивчався переважно фрагментарно, наприклад, у контексті психології та пізнавальних процесів виконавської діяльності, аналізу музичних здібностей і концертного стану виконавця тощо. Тож виникає потреба в уточненні цієї ключової дефініції нашого дослідження.

Як видно з походження терміну, сценічно-виконавська культура поєднує виконавську і сценічну діяльність, а отже, як зазначають сучасні дослідники, синтезує різноманітні процеси, якості, уміння та навички, пов'язані зі сценічним і виконавським мистецтвом.

На наш погляд, цілком слушною є позиція Г. Соколової та О. Лобової, що визначають сценічно-виконавську культуру музиканта як важливий чинник його успішної виконавської діяльності; як складну інтегровану якість особистості, що виявляється у здатності виконавця до свідомого трактування художнього образу й ефективної реалізації власного виконавського задуму під час сценічного виступу. На думку дослідниць, оволодіння учнем дитячої музичної школи сценічно-виконавською культурою дозволяє йому творчо розвиватися шляхом інтерпретації музичних, художніх образів та музичного твору загалом.

Відповідно до сфери своєї викладацької діяльності, Г. Соколова пропонує методику формування сценічно-виконавської культури учнів

дитячих музичних шкіл в процесі навчання гри на фортепіано, що ґрунтується на культурологічному, особистісно орієнтованому, діяльнісному, компетентнісному та мотиваційному підходах. Як наголошує дослідниця, завдання вчителя – розкривати учням сутність сценічної культури, пробуджувати в них музикантів-виконавців, підтримувати творчі ініціативи, розвивати техніку, яка необхідна для реалізації авторського задуму та власної інтерпретації музичного твору. Це стає можливим при опануванні достатньої кількості музичних творів і тренувальних вправ, при наявності достатньої слухацької та власної виконавської практики. «Музична мова поступово має стати для дитини рідною. Педагогу необхідно «відкрити» для сприйняття музики душу дитини, навчити її читати нотний текст,... розуміти сенс, що криється за ним. Все це означає відкрити таємниці інструмента, на якому він творить, та таємниці організму, за допомогою якого він творить» (Соколова, 2023, с. 23-26).

Можемо погодитись з дослідницею і щодо низки принципів педагогічних позицій. Безумовно, саме у період навчання в ДМШ учень має зрозуміти значення та важливість виконавської діяльності, набути почуття відповідальності за якість публічного виконання. Водночас, важливо сформуванню позитивне ставлення дитини до виступу, адже однією з проблем формування сценічно-виконавської культури учнів дитячих музичних шкіл є недостатня увага до формування позитивної мотивації виконавської діяльності та недостатній емоційний зв'язок юного виконавця з викладачем під час навчання та з публікою під час публічного виступу. Це відбувається тому, що на практиці дуже часто недооцінена роль емоцій як важливого фактору мотивації навчальної та виконавської діяльності.

Для успішного формування сценічно-виконавської культури учнів ДМШ важливо враховувати цілу низку чинників: від добору музичного репертуару, що є оптимальним для кожного конкретного учня, – до емоційної атмосфери, що панує під час підготовки до виступу й на самому виступі. Як свідчать сучасні дослідники, музичний твір, що подобається учневі, дитина вивчає з більшим задоволенням і приділяє йому значно більше уваги під час самостійної роботи (Цуранова, 2013).

На думку В. Смородського, одним з елементів готовності музиканта до виконавської діяльності є психологічна готовність до автоматизованої фортепіанної гри, що ґрунтується на цілому

комплексі знань, умінь і навичок, необхідних для успішного виконання різних жанрів фортепіанної музики (Смородський, 2015, с. 52).

Водночас, вважаємо важливим фактором успішного виконавства позитивне психологічне налаштування. Як зазначає Т. Степаненко, учень має почуватись достатньо впевненим у своїй готовності до виступу. Ця впевненість формується за допомогою слів учителя, вдалого виконання твору на репетиціях, індивідуального підходу до формування зацікавленості й позитивних емоцій кожного учня (Степаненко, 2021, с.27).

У формуванні сценічно-виконавської культури дітей, юнацтва, молоді особливо важливим є врахування принципу наступності, на засадах якого повинно здійснюватися поступове професійне становлення юних музикантів у виконавських класах з перших років навчання музичного мистецтва в дитячих музичних школах і його продовження в фахових музичних коледжах і закладах вищої мистецької освіти. Тому, сьогодні в мистецькій освіті увага зосереджується на поширенні здобутків викладачів-новаторів дитячих музичних шкіл, які розробляють і впроваджують креативні вокально-виконавські й інструментально-виконавські форми, методи, засоби та технології.

У зазначеному контексті заслуговує вивчення й розповсюдження напрацювання викладачів дитячої музичної школи № 4 м. Кривого Рогу, зокрема досвід викладання сольного співу, у процесі якого здійснюється виховання маленьких музикантів-виконавців саме на основі наступності.

Підтвердженням творчого підходу провідних викладачів до формування сценічно-виконавської культури учнів послуговує виконавський рівень учнів дитячої музичної школи упродовж багатьох років на концертах і конкурсах різних рівнів, кількість юних співаків, які вступили до фахових музичних коледжів, закладів вищої музичної й музично-педагогічної освіти та авторська навчальна програма з дисципліни «Сольний спів» елементарного підрівня початкової мистецької освіти, упорядниками якої є викладачі-методисти вищої кваліфікаційної категорії класу хорових дисциплін та сольного співу КЗСМО «Музична школа № 4» КМР О. Ковальська, О. Долгова, С. Гребенюк.

Аналіз зазначеної програми показав, що вона розроблена у повній відповідності до «Положення про мистецьку школу», затвердженого Наказом Міністерства культури України від 09.08.2018 № 686. Навчальна

програма розрахована на 4 роки: 210 навчальних годин із навантаженням 1 година на тиждень на 1–2 роках навчання (35 годин на рік), із навантаженням 2 години на тиждень на 3–4 роках навчання (70 годин на рік). До основних завдань дисципліни автори програми відносять такі, які безпосередньо спрямовані на опанування вокально-виконавськими знаннями і вміннями з врахуванням принципу наступності, а саме: формування, розвиток та удосконалення початкових навичок сольного співу, розвиток музично-образного мислення та естетичного смаку, практичне засвоєння засобів музичної виразності, розвиток емоційності та музикальності, мотивування до самостійного навчання шляхом залучення до пошуку прослуховування та вивчення та виконання вокальних творів, заохочення до здобуття вокальної освіти на наступному підрівні мистецької освіти.

Зміст навчальної програми доцільно розподілений в логічній послідовності за 16 навчальними модулями і розрахований на чотири роки навчання, кожен з яких спрямований на забезпечення формування окреслених в програмі виконавських компетентностей, як-от:

- *музично-виконавської* – учень має виконувати твори з навчальної програми на достатньо високому або високому виконавському рівні;

- *мистецько-теоретичної*: учень формує власну думку щодо творів мистецтва та обґрунтовує її, класифікує основні види мистецтв за жанрами та видами, надає особистісну оцінку та формує власний емоційний відгук на твори мистецтва;

- *теоретично-практичної*: учень визначає види та жанри музичного мистецтва, знає форми музичних творів, проявляє знання засобів музичної виразності;

- *компетентності з публічного виступу*: учень впевнено почувається та виглядає під час публічних виступів, всебічно підтверджує високу культуру;

- *загальної інтегрованої компетентності*: учень виконує твори з навчальної програми на достатньо високому або високому виконавському рівні, застосовує музично-теоретичні знання на рівні, який дозволяє продовжувати навчання за фахом наступного базового рівня.

Викладачі пропонують проводити творчі уроки, на яких створена позитивно-емоційна атмосфера, застосовуються репродуктивні, творчо-пошукові, ігрові технології, інтерактивні технології навчання, використані сучасні наочності (аудіо, відеозаписи, ілюстрації),

чергування різних видів діяльності (інтелектуальної, комунікативної, виконавської, рухової), враховано індивідуальні особливості учня.

Проведення заходів поточного і підсумкового контролів теж проходить із застосуванням творчого підходу в формуванні сценічно-виконавської культури, наприклад, вже на першому році навчання учні виступають на концерті відділу «Моя перша пісня», а кожного року, окрім технічних заліків й академконцертів, юні співаки беруть участь у концерті класу «Пісня серця», новорічному концерті, конкурсі «На краще виконання обробки української народної пісні або пісень українських авторів» та ін. Під час підсумкового контролю оцінюються всі компоненти навчального матеріалу: володіння належним рівнем виконавської техніки, відтворення характеру та художнього образу музичного твору із застосуванням визначених засобів музичної виразності, майстерність виконання поставленої задачі на рівні свого віку з врахуванням індивідуальних можливостей.

В основу методики викладання дисципліни «Сольний спів» укладачі програми покладають часткове використання елементів наукових, навчально-методичних праць, методик та систем розвитку співацьких дитячих голосів, власний практичний досвід. Автори програми наголошують на важливості і необхідності застосування прийомів і методів італійського *Bel canto* як основоположних у навчанні співу. Разом з тим, пропонують використовувати методи роботи над легким, дзвінким, політним природнім звуком у високій вокальній позиції, відчуттям «куполу», прикритого звуку (за Я. Кушкою, М. Колесою та ін.) та звертають увагу на охороні й гігієні дитячих голосів, профілактиці простудних захворювань голосового та дихального апарату (Л. Дорошенко, Д. Евтушенко та ін.)

Тож, упродовж всіх років навчання в класі сольного співу юні музиканти постійно апробують свої вміння в численних концертах і конкурсах, які організовує як музична школа, так і Криворізький обласний фаховий музичний коледж, у якому вже двадцять три роки поспіль проводяться вокальні конкурси «Соловейко» окремо для академічних та естрадних юних співаків. У складі журі конкурсів відомі в Україні та за її межами оперні співаки, викладачі вокалу, заслужені діячі мистецтва. Такий підхід дає можливість готувати учнів музичних шкіл упродовж багатьох років до вступу до музичного коледжу, оскільки за кожною музичною школою закріплені викладачі-консультанти, які постійно тримають зв'язок між закладами освіти.

Тому, діти професійно зорієнтовані та із задоволенням вступають до музичного коледжу.

Останні роки до конкурсної діяльності долучився факультет мистецтв Криворізького державного педагогічного університету, який проводить вже знаний і в зарубіжних країнах фестиваль-конкурс «Музичний дивоцвіт» за участі Польщі, Ізраїлю, Литви. Постійна творча співпраця закладів мистецької освіти, високий рівень вокальної підготовки мотивує, надихає учнів музичних шкіл до виконавської творчості й сценічних виступів, а також – стати студентом музичного коледжу, майбутнім учителем музичного мистецтва.

Також відзначимо методика формування вокально-джазової культури підлітків на заняттях з естрадного співу, що була теоретично обґрунтована й практично розроблена викладачем Сумської ДМШ № 1 А. Шевченко. Дослідниця визначає вокально-джазову культуру як складну інтегровану якість особистості, що гармонійно поєднує мотиваційно-ціннісний, компетентісно-когнітивний, особистісно-розвивальний та виконавсько-творчий компоненти. Процес формування вокально-джазової культури підлітків запропоновано здійснювати на основі системно-структурного, особистісно-розвивального, діяльнісного, компетентісного і культурологічного підходів та низки дидактичних принципів (урахування вікових та індивідуальних особливостей, систематичності й послідовності, єдності художньо-емоційного і технічного, наочності тощо). Методи формування вокально-джазової культури педагог диференціює на загальні (пошуковий; концентричний; фонетичний; порівняльного аналізу; уявного або внутрішнього співу) та спеціальні: «слухацько-джазова скарбничка», аналіз, порівняння та копіювання голосом імпрровізацій джазових виконавців, технічні вокально-джазові вправи на розвиток чуття ритму («Scat drums»), виконання базових елементів джазового співу, творчі вокально-джазові завдання, імпрровізація в джазовому стилі тощо (Шевченко, 2019).

Запропонований педагогічний досвід впроваджено в роботі викладачів-вокалістів музичних шкіл та Інституту культури і мистецтв Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, сценічно-виконавську культуру доцільно розглядати як складну інтегровану якість особистості, що виявляється у здатності виконавця до свідомого трактування художнього образу й ефективної реалізації власного виконавського задуму під час сценічного виступу. Сценічно-

виконавська культура музиканта є важливим чинником його успішної виконавської діяльності.

У формуванні сценічно-виконавської культури важливим визначено врахування принципу наступності, що забезпечує поступове професійне становлення юних музикантів з перших років навчання в дитячих музичних школах і його продовження в фахових музичних коледжах і закладах вищої мистецької освіти.

У період навчання в ДМШ учень має зрозуміти значення та важливість виконавської діяльності, набути почуття відповідальності за якість публічного виконання і, разом із тим, позитивне ставлення до публічного виступу. Тому доцільним є поширення педагогічних здобутків викладачів-новаторів дитячих музичних шкіл, які розробляють і впроваджують креативні вокально-виконавські й інструментально-виконавські форми, методи, засоби та технології, та впровадження цих здобутків у роботу закладів вищої мистецької освіти.

Для досягнення позитивного результату та всіх етапах навчання важливо враховувати низку чинників: від добору музичного репертуару, що є оптимальним для кожного конкретного учня – до емоційної атмосфери, що панує під час підготовки до виступу й на самому виступі.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в дослідженні конкретних методик і технологій формування сценічно-виконавської культури учнів і студентів на різних ланках мистецької освіти.

ЛІТЕРАТУРА

- Навчальна програма з навчальної дисципліни «Сольний спів» елементарного підрівня початкової мистецької освіти (2020). Кривий Ріг (*Curriculum for the educational discipline "Solo singing" of the elementary sub-level of primary art education* (2020). Kryvyi Rih).
- Смородський, В. І. (2015). *Формування виконавських навичок гри на фортепіано в учнів дитячих музичних шкіл на засадах жанрового підходу* (дис. ... канд. пед. наук). Київ (Smorodskiy, V. I. (2015). *Formation of piano performance skills in children's music school students based on the genre approach* (Diss. for obtaining sciences Art. Ph.D. ped. of science). Kyiv).
- Соколова, Г., Лобова, О. (2023). Проблеми формування сценічно-виконавської культури учнів мистецьких шкіл у процесі навчання гри на фортепіано. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2 (126), 21-34 (Sokolova, G., Lobova, O. (2023). Problems of formation of stage and performance culture of students of art schools in the process of learning to play the piano. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 2 (126). 21-34).
- Степаненко, Т. Є. (2021). *Формування виконавської компетентності учнів музичних шкіл у класі фортепіано*. Кривий Ріг (Stepanenko, T. (2021).

Formation of performance competence of students of music schools in the piano class. Kryvyi Rih).

- Цуранова О.О., Булгакова В.А.(2013). Деякі питання організації процесу навчання гри на музичному інструменті (фортепіано) майбутніх учителів музики. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків (Tsuranova O., Bulgakova V. (2013). Some issues of organizing the process of learning to play a musical instrument (piano) of future music teachers. *Scientific notes of the department of pedagogy*. Kharkiv).
- Шевченко, А. С., Лобова, О. В. (2019). Методика формування вокально-джазової культури підлітків на заняттях з естрадного співу. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*, 2 (127), 80-87. (Shevchenko, A., Lobova, O. (2019). Methodology of teenagers' vocal-jazz culture formation at pop singing lessons. *Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after KD Ushinsky*, 2 (127), 80-87).
- Ovcharenko, N., Matveieva, O., Chebotarenko, O., & Koehn, N. (2019). Methodological Readiness of Musical Art Master's Degree Students: A Theoretical Research. *Journal of History Culture and Art Research*, 8(4), 166-176.

SUMMARY

Ovcharenko Natalia. Continuity of formation of stage and performance culture of pupils and students of art education institutions.

The article is devoted to the analysis of the theoretical and methodical aspects of the formation of stage-performance culture of young musicians (students of children's music schools and students of higher education institutions of music and music-pedagogy) at various links of special art education: in children's music schools, professional music colleges, institutes and academies culture and arts, etc. The methods of analysis and generalization of scientific sources, methodical publications, educational literature and pedagogical experience of specialists, etc., are applied. Stage performance culture is considered as a complex integrated personality quality, which is manifested in the ability of the performer to consciously interpret the artistic image and effectively implement his own performance plan during the stage performance. The stage-performance culture of a musician is an important factor in his successful performance, which allows him to develop creatively through the interpretation of musical, artistic images and musical works in general. The subject of consideration is the vocal and instrumental training of pupils and students as an organic environment and the main means of forming their stage and performance culture. The methodical foundations and peculiarities of the sequence of formation of stage performance culture of pupils and students in the process of teaching vocals and playing the piano are determined. In the formation of stage-performance culture, it is important to take into account the principle of continuity, which ensures the gradual professional formation of young musicians from the first years of study in children's music schools and its continuation in professional music colleges and institutions of higher art education. To achieve a positive result and at all stages of learning, it is important to take into account a number of factors: from the selection of a musical repertoire that is optimal for each particular student to the emotional atmosphere that prevails during the preparation for the performance and at the performance itself. We see the prospects for further scientific research in the study of specific methods and technologies for the formation of stage-performance culture of pupils and students at various branches of art education.

Key words: art education institutions; stage and performance culture; sequence of formation; students of children's music schools; students of music colleges, institutes and academies of culture and arts; future music teachers; vocal and instrumental training; learning to play the piano.